

Sagan om Norden – hur snabbt något kan försvinna

Det här är inte direkt menat som en historieberättelse men historien är perfekt för att göra kärnfrågan mer engagerande och hela grejen roligare att läsa för dem som gör det.

Alla känner till vikingarna, och kanske tänker att innan dem, fanns här grottmänniskor som kastade sten på varandra, och långt innan det var det istid. Det är orättvist mot vår verkliga historia att förenkla så, och just därför blir den en perfekt bärare av min fundering.

Det handlar om hur chockerande fort ett helt levnadssätt och självbild kan glömmas fullständigt. När det gäller historien så är det mesta fakta, en del är spekulat, men huvudpoängen är det som räknas.

-Våra förfäder

För länge sedan låg ett tjockt istäcke över skandinaviska halvön. Just då fanns inga människor här. Men när klimatet blev varmare för ungefär 11 000 år sedan började de komma hit, dels från Västeuropa via Danmark, och dels från Ryssland via Finland. På den här tiden såg kustlinjerna annorlunda ut och mellan England, Danmark och våra trakter fanns ett stort landområde som hette Doggerland.

Flera av de folkgrupper som kom under olika epoker tycks ha ursprung i de stora regionerna öster om Europa – men de kom vid helt olika tider, och från olika delar av dessa enorma områden.

Det rör sig om separata migrationsvågor, ofta åtskilda av tusentals år och med olika sätt att leva. Mycket av rörelserna är på något sätt kopplade till klimat; eller effekter som hänger ihop med klimat; vare sig det är förutsättningar för växande befolkningar, eller någon befolkning alls.

Människor rörde sig naturligtvis hit och dit under mycket lång tid. Men dessa tre större migrationsvågor har präglat folken på skandinaviska halvöns genetiska arv mer än västeuropéernas och vi kan idag ses mer besläktade med till exempel slaviska eller östliga stäppfolk än de.

De första levde i små grupper och följde naturens rytm. Kläder, verktyg, vapen och eld var en del av livet och de hade en djup förståelse för väder, årstider, natur och djurliv. Kanske annat, de kunde nog mycket mer än vi egentligen tillskriver dem idag. De var jägare och åt helst kött, när tillgången var god frossade man, annars levde man av fisk, bär, nötter, fågelägg, allt möjligt.

Tillagning kunde ske med hjälp av varma stenar och urholkade trädstammar medan lagring kunde göras med rökning, torkning eller genom att gräva ned på ett svalt ställe.

Dessa folk hade ofta en livsfilosofi baserad på att allt levande hängde ihop i en andlig dimension och att de var medvarelser med allt annat. Det levde för att bidra till balansen av detta. Hos Samerna kan man fortfarande se den här respekten för liv tex i hur en tanke av tacksamhet skänks ett djur och dess ande för att det med sin död ger liv till någon annan.

Många tusen år innan vikingarna levde alltså människor här på skandinaviska halvön - och de var inte alls så primitiva som man kanske ibland tror.

-Tusen år innan Faraonerna

För omkring 6 000 år sedan kom en ny våg av människor, denna gång mer från sydost – från dagens Balkan, Ukraina och Mellanöstern. De förde med sig något helt nytt - jordbruket. Hur man odlade säd, höll boskap och byggde permanenta hus. Dessa blandades med de människor som redan bodde här och en ny kultur växte fram där jakt, odling, djurhållning, rörlighet och bosättning kombinerades eller där de olika grupperna samexisterade.

Hus byggdes av trä, det isolerade bättre än sten, fanns i överflöd och stenen i Norden ;granit; var betydligt hårdare än den kalk och sandsten som man kunde bygga med längre söderut.

Rent tekniskt kallar vi detta fortfarande för stenålder, men det blir verkligen missvisande om man förminskar det i sinnet till de förfäder som kanske lärde sig hantera eld 2 miljoner år tidigare.

När maten blev mer regelbunden och ensidig så blev människor sjukligare, de blev 5–10 cm kortare på grund av brist på vitaminer och protein. Tandsjukdomar ökade också på grund av kolhydraterna. Det dröjde lång tid tills jordbruket utvecklades att innehålla annat än bara specifika spannmål innan detta förbättrades.

Det här utspelar sig alltså tusen år innan den första faraon lägger Egypten under sig, eller "civilisationens vagga" etablerades med sumererna i Mesopotamien.

-Tusen år före antikens Grekland

Från omkring 3700 år sedan, dvs vid den arkeologiska bronsålderns start, har man hittat mängder av hällristningar i landskapet kring västkusten, inte så långt ifrån Grästorp, många har färgläggning kvar än idag. Hällristningarna föreställer bland annat långa båtar med 20–30 roddare, ibland med flaggor och vapen.

De här ristningarna av stora båtar och navigeringskunskap är alltså gjorda 1300 år innan Sokrates föddes i Grekland. Mer än 2 000 år innan vi arkeologiskt placerar vikingatidens start.

De människor som levde här då verkar ha haft en särskild kunskap som användes både i vardagen och till havs. Navigering med hjälp av solkompass/solkristall kan ha hjälpt dem att hitta rätt även när det var molnigt menar vissa. Det är kunskap man inte råkar snubbla över – den kräver noggrann observation, och kommunikativ överföring.

Det förekommer också vad som ser ut som solsymboler och annat som kan återfinnas på andra arkeologiska platser på jorden. Bärnsten från Östersjöområdet har hittats i antika gravar i Grekland, och bronsföremål från Alperna har hittats i Sverige. Det visar att nordbor redan då reste långt, bytte varor och delade kunskap, eller att andra reste till dem, ofta över hav. Frågan är var de lärt sig att bygga och navigera dessa båtar – var det egen utveckling eller kunskap som kom från någon annan del av världen?

-Tusen år innan Moses delar Röda Havet

För ungefär 4 000 år sedan kom en tredje våg av människor från stäpperna längre österut – från trakterna kring södra Ryssland, Azerbajdzjan, östra Turkiet och norra Iran. De talade det språk som är ursprunget till vårt. De kom med hästar, vagnar och nya idéer, seder och ny teknik. De verkar ha haft mycket stort inflytande på skandinaveras liv och kultur. Det här sker alltså ungefär 1 000 år innan Moses enligt Gamla testamentet ledde sitt folk ur Egypten via röda havet.

Snorre Sturlasson, en isländsk historiker på 1200-talet, skrev i Ynglingasagan att landet öster om Donfloden i Asien (dvs där denna våg kom ifrån) kallades Asaland, med huvudstaden Asgård.

Därför, skrev han, färdades kung Oden västerut genom Gardaríke (södra Ryssland) och vidare till Svitjod (Svea).

Beskrev Snorre denna migrationsväg? Kanske var Asarna därmed inte gudar eller rent mytologiska figurer ursprungligen, utan detta inflytelserika folk från regionerna kring Azerbajdzjan, som bidrog till språk, religion, kultur och teknik här uppe.

Eller så var det bara Snorres sätt att skriva om dem (i en tid då kristendomen tenderade att ogilla äldre mysticism), alltså att beskriva dem som människor.

Eller så var de kanske riktiga historiska människor från början, men som i sagorna vid kvällsbrasan förändrades till gudar med tiden.

-Början på Vikingatiden var inte alls början

Med allt detta som bakgrund bör vi tänka på det vi idag kallar vikingatiden som kulmen på någonting, inte början, och definitivt inte som en så kort period som några få hundra år.

År 750 e.Kr. är bara den tid då omvärlden i t.ex. England eller Frankrike började skriva om vikingar, de dök inte upp då ur tomma intet. Det var då det latinska skriftspråket nått dit genom skrivkunniga munkar med flera. Berättelsen börjar alltså egentligen mycket mycket tidigare. Att en del av det som skrivits kanske bär prägeln -”bildade” kristnas syn på primitiva barbarer- är ytterligare något att fundera på, finns det en risk för orättvis demonisering eller förminskning?

Ordet viking var förresten inte något man var, eller som folket var, det var en aktivitet, det var en upptäcktsfärd, man åkte på viking, och då kanske man kom till England eller Frankrike där man benämndes som en viking vilket över tid blev synonymt med folken från norr som ägnade sig åt Viking.

Folk reste på viking till England, Frankrike, Island, Grönland, Medelhavet och Amerika. De färdades via Ryssland till Bagdad. Men kanske fanns långt före ”vikingatiden” en tradition av resande och utbyte. Kanske var Skandinavien ett hörn av en mycket större karta? Ristningarna, båtbyggena och astronomin antyder kanske att människor här ingick i ett globalt mönster. I Egypten byggde man ungefär samtidigt pyramider i linje med stjärnbilder. I Turkiet finns 11 000 år gamla stenkonstruktioner som verkar spegla himlakartor.

I Sydamerika finns liknande fynd och man kan ha åkt hundratals mil rätt ut i stilla havet och lämnat efter sig både spår av navigering och konstruktion som ingen begriper än idag. Ungefär samtidigt som nordborna också åkte hundratals mil rakt ut i havet. Det är i alla fall inte otänkbart att det kan ha funnits en gemensam kunskapsutveckling, om än indirekt, mycket äldre än man tror på vår planet. Och på något sätt har Norden en plats i denna berättelse.

När vi pratar om Grekland eller Rom i kontexten ”antiken” så menar vi respektives forna storhetsepoker. Vi borde kanske prata i en bredare kontext än vikingatiden även om vår historia? ”Antikens Norden”, en tid som vi tyvärr vet otroligt lite om.

Nu blir det spekulation igen men detta kunskapsutbyte ;som skett långt innan vi normalt tänker på människor som annat än primitiva grottfolk; har till synes skett baserat mycket på nyfikenhet. Om resor oftare skedde med det som bas, så är det en monumental skillnad, mot hur resandet över världshaven senare återupptogs i organiserad imperialistisk anda.

Under Vikingatiden var människor självständiga. De var bönder, hantverkare, upptäckare, berättare. De kunde bygga sina hus, navigera till havs, döma tvister genom tinget. Kvinnor kunde äga mark, föra sin egen talan, skilja sig. Barn lärde sig genom deltagande och berättelser, berättelser var troligen otroligt viktiga. I brist på utvecklat skriftspråk, – hur bevarar och utvecklar man sin kultur över tusentals år? Berättelserna måste vara svaret, och antagligen var folk otroligt hungriga efter mer berättelser och ny kunskap, såväl från grannen som från fjärran land.

De kunde nog vara våldsamma och vissa seder skulle idag anses brutala men de var nog inte alls så aggressiva som vi idag tror och mycket av resandet var nog snarare baserat på just upptäckande och handel än plundring. Samhällena byggdes i mycket som en klanstruktur, kring gårdar som skötte sig själva i det mesta, men de kunde t.ex. ta en konflikt till tinget om den involverade en annan gård, säkert blev konflikten väpnad ibland.

Större samhällen och kungar och olika eliter fanns naturligtvis också, speciellt under den senare delen, men Sverige var inte ett enda land ännu. Heder var centralt, skydda sin familj, stå för sitt ord, vara stark, och modig i motgång, att ha kunskap.

Till hedern och äran hörde även äventyrlusten, driven av kunskapstörst, värderad i mod, och framgång. Det fanns både praktisk kunskap, och något mer - en vilja att förstå världen och för all del utnyttja den till fullo. Alltså inte bara att leva sin dagliga lunk utan också i en bredare kontext, att utvecklas, samtidigt som traditioner vägde tungt.

Men något förändrades snabbt, och nu börjar vi närma oss den där funderingen.

-Poff borta

I samband med att kristendomen kom förändrades både samhällsstrukturen och den gamla kunskapens värde. Istället för stjärnhimlen skulle man läsa Bibeln. Istället för gårdens sed gällde kungars och kyrkans lag. Latinska bokstäver blev viktigare än runor. Kvinnors rättigheter blev på vissa sätt sämre. Vidskeplig, spirituell eller kanske naturnära tradition eller örtkunskap kunde ses som häxeri. De lokala samhällena ersattes och blev en del i ett större Skandinavien och ett större Europa.

Navigationskunskapen, som kanske levte i tusentals år, verkar ha tappats bort. Det byggdes inte längre några långskepp som tidigare, för vissa transporter och fiske, visst, men inte för trans-oceanisk viking. Fokus låg nu på att foga sig i större perspektiv och för vissa som hade möjlighet, att söka lyckan i de nya maktspelet.

Man slutade tvärt att åka på viking och vikingarna försvann därmed lika tvärt. Det dröjde över 400 år innan man åter organiserade långväga seglatser på okända vatten, med andra båtar, annan teknik, och med andra syften, geopolitiska koloniseringsstrategier. Det är ett rejält hack i tiden som finns här.

Det kom något nytt och allt det gamla försvann. När berättelsen slutar berättas från generation till generation kan tusentals år av historia dö på en förmiddag. Det här är inget ovanligt. När jag kom till Rom första gången minns jag väl hur min förväntan på att upptäcka all historia byttes i förfäran över hur kyrkan och det nya samhället rivit ned och även plundrat de gamla monumenten på material till sina nya. Det tog flera år innan jag liksom kunde beundra de ståtliga kyrkorna m.m. utan att samtidigt känna en liten vrede över var materialet kommit ifrån och vad som begravts på vägen.

Under ISIS framfart i Mellanöstern för några år sedan så rev man mångtusenåriga monument i bland annat Palmyra enbart för att de inte speglade den världsbild man ville ingjuta, man gick in på museet i Mosul och slog sönder antika statyer med slägga. Detta är ett sätt som det gamla kan glömmas, genom förbud, för att det inte passar in med den nya världsmakten, genom tvång, demonisering med mera.

Men det kan också ske utan tvång, det nya kanske lockade, syndernas förlåtelse, trygghet i det överstatliga eller allt det moderna eller bekväma söderifrån. Säkert sker det i kombinationer. Det finns inte mycket som talar för några utbredda strider eller krig mellan den gamla och nya religionen. Snarare att eliten gick först, döpte sig och visade vägen. De fick säkert sitt tillbaks. Tillgång till nya nätverk, regioner, lagar, skattesystem och andra möjligheter.

Om Vikingen Rollo reste till Frankrike för att klimatet blivit kallare, för att befolkningarna blivit för stora eller för att han var så ambitiös vet vi inte men han kan få agera konkret exempel. Han seglade längs Seine mot Paris och tvingade år 911 fram ett avtal om att han i utbyte mot fred, att han kristnade sig, svor lojalitet till kungen och försvarade kungens land mot andra nordmän fick regionen Normandie i Frankrike, som betyder Nordmännens land.

Knappt ett par generationer senare befriade deras ättlingar Sicilien från 200 år av arabiskt styre. Rollos släkting Roger blev kung, och byggde ett otroligt palats som står där idag med vissa tak av guldmosaik. Detta palats har romerska, bysantinska, kristna, arabiska och islamska inslag i både konst och arkitektur. Men i palatset finns inget av hans eget arv, inga runor, inga långskepp, inga asar. Tusentals år var borta, hela självbilden, nästan över en natt.

Roger förstod säkert att genom att inkludera alla så byggde han ett palats som ingen skulle riva, förringa eller låta förfalla oavsett styre och tid. Med detta lyckades han väl för hur många tusenåriga palats står kvar i full prakt idag? Men varför är inte hans eget arv representerat, hade han ens någon särskild kunskap om det?

Med allt det nya följde en avgörande sak för vanligt folk -centraliserad makt-, lagar och dekret under olika institutioner som kungahus, härskare och kyrkan, bokföring, administration. I den världen tror jag att många av berättelserna som inte redan tystnat försvann snabbt, de passade inte in, eller ansågs irrelevanta, autonomin blev mindre och ett annat överflöd av information tilltog när Europa krympte.

För den filosofiskt lagda, eller den uppmärksamme, finns slående paralleller att dra med vår egen tillvaro.

Poängen är alltså hur snabbt det gick. Det finns knappt något nedtecknat om det gamla, så när skriftspråket kom på slutet var det liksom redan borta. Det som finns kommer till största delen från Island där Vikingakulturen levde kvar ytterligare en tid, isolerad, och där Kristendomen till sist infördes genom omröstning i tinget varför det gamla liksom blev lite mindre demoniserat än hos oss att skriva om.

När man besöker Island märker man hur stark helheten i deras kultur fortfarande är, det märks att klippet inte skedde där riktigt som det gjorde här, och att man på vissa sätt levde mer isolerat fram till i princip andra världskriget. Mer än hälften av befolkningen tror till och med på samma alver och vättar som förr, i sådan omfattning att vägverket flera gånger planerat infrastruktur så man inte stör dem.

Hur snabbt försvann allt hos oss? I ett mångtusenårigt perspektiv så är det nästan som att det bara på ett par generationer var ointressant hur något hade fungerat och varför, det lokala tänket

försvann med kunskapen, det var nog en hel del värdefull äldre kunskap som åkte ut med badvattnet.

Vi vet förstås inte exakt vad vi gick miste om, men kan fantisera utifrån vad andra kulturer bär för arv.

- *Spiritualismen hos indianer i Nordamerika.*
- *Eller naturlig medicinkunskap hos folk i Östasien.*
- *I delar av Sydostasien lever normer som belönar omtanke, tålmod och tolerans.*
- *Och hos maorierna på Nya Zeeland tillämpar man fortfarande i vissa fall snabb, lokal rättskipning där släkt och by medlar istället för att låta det gå upp i avlägsna institutioner. Det sista låter nästan som Vikingarnas ting eller?*
- *Samernas syn på liv är som nämnts tidigare ett värdefullt arv från en evighet tillbaks.*

Hur som helst, nu kunde man se mot nya saker samtidigt som man lämnade det mesta i händerna på nationerna, kungarna och kyrkan, det var en gigantisk andel självstyre som försvann när befolkningar oant gick över till den del av Europas historia som precis lika väl följde på Roms fall, som vikingarnas.

Vi kallar det medeltid (tiden mellan Roms fall och Renässansen/pånyttfödelsen) men på engelska kallar man det ibland "the dark ages" och allt var inte en dans på rosor när vanligt folk skulle existera under förändringen och maktspelet från ovan.

Termen är omdiskuterad och har flera betydelser men används här rent metaforiskt. Man kan inte undgå ironin i att en av dem är ett kunskapsmörker (dark, innan the enlightenment, upplysningen), som i så fall följde efter att man hivat så mycket gammal kunskap överbord.

Här kommer en lite provocerande fråga: Hur intresserade var människorna på de där gårdarna i lokalpolitiken innan, hur mycket kunde de påverka, och hur involverade var de efteråt?

Man skulle kunna provocera mer, och påstå att människors egen styrning över sin lokala tillvaro fungerade i tusentals år, ända tills de gav upp intresset för den. Någon långsökt, jovisst, men inte helt fel, tankeväckande hursomhelst.

Jag har noterat att många som involverar sig i samhällsdebatten som nu råder i Grästorps babyboomers, därefter generation X som jag själv född 1977, gen Y är inte särskilt många och de senare generationerna obefintliga.

Det är väldigt intressant att fråga om hur det var för 10, 20 eller 30 år sedan, vare sig man frågar medborgare, politiker eller pensionerade kommuntjänstemän. Man ser kontrasten till idag, den är inte supertydlig om man inte lyfter på locket lite men den är oundviklig och den är snabbt ökande.

Så är det naturligtvis inte bara i Grästorp, den här trenden råder överallt, men den är ju ingen naturlag i sig utan baserad på våra egna val.

Det leder till min fundering som jag talade om i början. När man tittar på skiften i Grästorps historia och Skandinaviens historia och ser vårt samhälle genom den linsen. Hur ska man tänka? Det är inte tusentals år vi pratar om denna gång, 50 eller 150 snarare, men det har likväl kraften att förändra allas våra liv totalt.

Jag menar inte nödvändigtvis att man ska försöka hålla emot allt för det brukar inte funka, man kan inte paddla mot en fors. Men om man ser rörelserna kan man styra i den, då kan man komma

mycket längre och krocka med färre hinder – man behöver inte ens paddla särskilt mycket, det räcker ofta att bara styra?

Norrmanderna gjorde det på ett sätt, Islänningarna på ett annat. Det är ett val, att inte välja är också ett val.

- Så vad gör vi med detta

Man kan som sagt dra väldiga paralleller med vår tid från allt detta. Förändringen är oundviklig. Funderingen kvarstår endast i form av huruvida man ska ta med sig historien in i framtiden och försöka navigera forsen eller om man ska hiva allt överbord och följa med strömmen?

Går det att ha någon form av lokal kultur och självstyre genom forsen?

Jag är fullt medveten om att de flesta inte läser så här långa texter men för den som kommit ända hit ska jag avsluta med en till berättelse, det är helt uppenbart att sådana är avgörande för oss människor.

En av Islands viktigaste sagor från förr som lever än idag heter ”Grettis saga” och utspelar sig i slutet på Vikingatiden.

Det som gör denna saga så viktig för islänningarna är inslagen av tradition, lokal kultur, mod, ledarskap, självständighet, till och med i motgång eller orättvisa, äventyrlusta. Alltså drag som är starkt kopplade till deras identitet och kultur.

Den behandlar figuren Grettis liv och död som äventyrare, hjälte, brottsling, upptäcktsresande och självständig nybyggare på framförallt Island och i Norge.

Grästorp har starka historiska kopplingar till Norge genom handelsvägen. Grästorp fick sitt ursprungliga namn Grettistorp på 1400-talet (torp = nybygge).

Om det var just denna Grettis som åsyftades i tanken, eller en annan vet ingen, men det spelar kanske inte jättestor roll? Inget hindrar oss att bygga en lokal berättelse med samma kraft, eller hur?

För ett par år sedan var jag på möte med kommunens näringslivsgren NSG då de fått en ny chef utifrån som ville lägga en arbetsgrund. Denne ägnade mötet åt att försöka få termen ”Grästorpsandan” definierad, men misslyckades tyvärr.

Många hade på tungspetsen vad man ville att det skulle vara, och enstaka synonymer erbjöds försiktigt till de närvarande. De starka berättelserna som bar kraften i en anda saknades dock vid just det här mötet.

Men, de finns naturligtvis där ute, redo bära andan över generationsgränserna även när påverkan är stark runtomkring.

För mig som ny i Grästorp är det svårt att säga vad Grästorpsandan är, men om det ska vara något användbart så blir det oundvikligen en fråga om vad orten betyder och har betytt och vad man själv gör för den och människorna här, mängder av stora eller små bidrag som bygger berättelser värda att berätta.

- *Hur viktigt är det att Grästorp styr över Grästorp med Grästorps framtid i åtanke?*

- *Hur viktig är kunskap, om det som varit i Grästorp och det som är utanför?*
- *Hur viktigt är kompetent och modigt ledarskap?*
- *Hur viktig är den där Grästorpsandan?*
- *Hur viktigt är varje individs bidrag till helheten?*

I valrörelsen 2021 var jag inte särskilt intresserad, politik har aldrig roat mig. Men en sak jag inte kunde undgå var alla partiernas reklam i världens bästa radiostation Treby. Allihop pratade om att de skulle utveckla Grästorp, ta Grästorp framåt! Jag minns tanken som ekade i mitt huvud då, borde vi inte också bevara, finns det ingen som vill bevara Grästorp?

Micha Grönvalls